

Doctor habilitat în istorie și în studiul artelor și culturologie. Secretar științific general al Academiei de Științe a Moldovei. Domenii de preocupare: istorie, arheologie, arhitectură, studiul artelor. Cărți publicate: *Arta metalelor din Basarabia*. Chișinău, 2017; *Bocancea. Mănăstire de călugări cu hramul Sf. Ap. Petru și Pavel*, Chișinău, 2014; *Destinul unui giuvaiergiu. Alexei Marco*, Chișinău, 2017 etc.

Liliana CONDTRATICOVA

FILIGRANAREA ARTISTICĂ ÎN CREAȚIA BIJUTIERILOR DIN RSS MOLDOVENEASCĂ ȘI REPUBLICA MOLDOVA

Ansamblul vestimentar și al accesoriilor unei tinere domnițe sau doamne elegante este de neconceput fără articole de bijuterie, asortate în funcție de importanța evenimentului sau port cotidian, ținută vestimentară, statut financiar și social, gusturi estetice și, nu în ultimul rând, tendințe artistice ale vremii. Deseori purtăm articole de bijuterie fără a le cunoaște semnificația simbolică, funcția în sistemul vestimentar, creatorul, rolul motivelor decorative folosite. În mod expres, cerceii, inelele sau broșele ajurate, formând o veritabilă dantelă din metal, au fascinat prin eleganța și finețea lor, ajungând în atenția celor mai pretențioase purtătoare de articole de bijuterii. Aceste articole sunt create având la bază principiile tehnicii cunoscute ca filigranare artistică, iar noi vom încerca să răspundem la cele mai frecvente întrebări legate de evoluția acestui frumos domeniu în Republica Moldova.

O primă întrebare se referă la tehnica ajurării. Astfel, filigranarea artistică prezintă o tehnică de lucru cu metalele nobile și mai rar cele comune, care constă în crearea motivelor ornamentale cu ajutorul sârmei subțiri, a firelor de metal netede sau laminate, uneori torsionate.

Ca finalitate, se formează un fel de dantelă ajurată, realizată prin străpungerea sau traforarea metalului. Realizarea articolelor de bijuterie și orfevrărie filigranate prezintă un domeniu interesant de activitate, înalt apreciat mai ales în epoca modernă, fiind în corespundere cu gusturile elevate și cerințele mediului urban. Tehnica menționată este folosită, de regulă, pentru realizarea unor articole de bijuterie (cercei, inele) și pentru decorarea suprafețelor metalice ale unor vase, cupe. Actualmente sfera întrebuirii filigranului s-a extins semnificativ, ajurarea fiind uzuală la confecționarea unor piese de vestimentație (bluzițe, căciulițe împletite din fire de aur sau argint), deseori ornate cu perle mici sau mărgelile mici de sticlă colorată.

Filigranarea prezintă ornamentul cu un desen complex și transparent. Acest tip poate avea mai multe varietăți de executare, deosebindu-se atât ajurarea plată (folosită pentru articole de bijuterie și obiecte de artă de factură plată), cât și cea în volum, reliefată (frecvent întâlnită la diverse vase, pocale, pudriere, cercei cilindrici). Ajurarea plată se deosebește de cea reliefată prin metodele de plasare și sudare a ornamentului fi-

filigranat pe fundalul articolului executat din același metal. Fundalul poate fi de asemenea filigranat sau integru, plat sau reliefat, tridimensional. Piesele filigranate necesită condiții speciale pentru păstrare și curățare, anume din motive de fragilitate și finețe deosebită. Pentru executarea articolelor filigranate se folosesc metale de duritate medie, aliajele metalelor prețioase, argint cu titlul înalt, alpaca, cuprul. Metalele, care sunt supuse unor operațiuni de trefilare, trebuie să posede temperatură înaltă de topire și aspect decorativ estetic.

Cu certitudine, este o tehnică de lucru cu metalele având o vechime considerabilă. În atelierele din Basarabia, pentru confecționarea inventarului bisericesc și a podoabelor laice, se folosea combinarea variatelor tehnici de lucru, precum turnarea, filigranarea și emailarea. Filigranul era uzual și la decorarea nasturilor rotunzi de dimensiuni mici, folosiți la veșmintele preoțești.

Una din cele mai exuberante piese, lucrate în tehnica filigranului, păstrate astăzi în fondurile MNIM, este un portțigaret din argint alb cu dimensiunile de 10 × 7 cm, datat cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Are două părți de formă dreptunghiulară, cu vârfurile rotunjite, se deschide prin apăsarea pe buton – un caboșon rotund de piatră de culoare roz. Articolul este decorat cu o rețea de motive stilizate floristice și vegetale, executate în tehnica filigranării ajurate – frunzu-lițe, cerculețe intercalate, urmele de prelucrare și sudare a metalului denotând executarea manuală a articolului. Ca elemente principale au fost folosite șnurul, sfoara, asociate în diverse modalități pentru a se obține un decor floristico-vegetal bogat [1]. Tot la capitolul piese reprezentative din colecții muzeale, executate în tehnica filigranului, vom menționa o poșetă de argint, titlul 800, corpul confecționat pe bază de textile fiind înfrumusețat cu o împletitură din fire de argint, formându-se astfel o plasă ajurată [2].

Și, în opinia noastră, cea mai provocatoare întrebare se rezumă la faptul: dacă au existat în RSS Moldovenească bijutieri și care ar fi cele mai relevante piese create? De asemenea, dacă acest domeniu își are o continuitate actualmente. În RSS Moldovenească filigranul a fost explorat în mare parte de bijutierii Vladimir Vasilkov și Vladimir Kalașnikov. Ei au folosit mai multe tipuri de ornamente filigranate pentru realizarea articolelor de bijuterie și a pieselor decorative. A folosit această tehnică și bijutierul Iuri Leonov la realizarea cupelor decorative, iar mai recent, Vasile Șochin. În palmaresul acestor bijutieri găsim numeroase piese executate în tehnica filigranării artistice. În continuarea subiectului, vom prezenta câteva lucrări de referință executate în tehnica filigranului, care astăzi fac parte din colecții muzeale sau private, subliniind contribuția bijutierilor autohtoni în dezvoltarea acestei tehnici.

Vladimir Vasilkov (1946–1995), unul dintre primii pictori-bijutieri ai Uzinei de bijuterii din Chișinău în perioada anilor 1973–1977, rămâne în istoria artei decorative din RSSM ca un maestru neîntrecut al filigranului. Anume lui V. Vasilkov îi aparține elaborarea tipului de cercei în formă de plasă ajurată, foarte populari în perioada sovietică, fiind produși în cantități considerabile în cadrul Uzinei de bijuterii din Chișinău. Elementul decorativ filigranat este folosit și actualmente pentru variate pandantive, inele și cercei, formând seturi speciale. În anii '70–80 ai secolului trecut erau în vogă asemenea inele și cercei cu pietre masive, purtate ca valoare și nu ca element decorativ. Elementul filigranat a subliniat șatoanele sofisticate și exuberante din inelele perioadei sovietice, având în centrul compoziției un caboșon de proporții din corindon roșu, un fel de subliniere tacită a statutului social-economic al posesoarei în societate.

Ornamentul filigranat, asociat cu caboșoane rotunde în monturi închise, înfrumusețează

broșa, căreia îi revine un loc de cinste în creația bijutierului V. Vasilkov. La baza acestei compoziții sunt elemente floristice și tipul de cercei moldovenești (în formă de inimioară sau semilună stilizată), utilizate pentru realizarea unei broșe care formează o floare din trei petale, confecționată în tehnică mixtă.

O brățară masivă, festivă și excepțională grație aspectului artistic și tehnologic, este decorată cu un ornament floristic, spirale metalice și bobite fine (executate în tehnica pseudoperlării), centrul compoziției constituind un caboșon rotund de piatră ornamentală în montură închisă. Inserția de formă pătrată de agat dendritic în montură închisă încorporează o altă brățară din argint. Spiralele filigranate și elementele în formă de vrejul de viță-de-vie formează rozete floristice excepționale, ce constituie o compoziție deosebită, preluată din motivele antice și renaștentiste de înfrumusețare a articolelor decorative.

Deși exponent al școlii ruse de giuvaiererie, activând în RSSM, Vladimir Vasilkov adimira elementele naționale decorative, găsindu-le loc în creația sa. Ca finalitate, au fost elaborați cercei, în care sunt armonios asociate forma deja cunoscută a cerceilor de tip moldovenesc (luna sau inimioara stilizată) și tendințele noi ale artei bijuteriilor specifice anilor '80. Compoziția cerceilor include un agat mare, încadrat într-o montură închisă. Inserția de piatră ornamentală este decorată cu ornamente filigranate și spiralice, bobite metalice, realizate în tehnica pseudoperlării. Partea de jos a cerceilor este decorată cu trei inserții-pendantiv, iar lăcățița reprezintă un cârlig, specific pentru bijuteriile din anii '70-'80 ai secolului al XX-lea.

Filigranarea este primordială și în realizarea seriei de pendantive cu lăncișoare de argint, grupare sub denumirea *Anotimpuri*, populare în anii '80-'90 ai secolului trecut. Pentru fiecare anotimp V. Vasilkov a selectat câte un agat den-

dritic, aparent modest, impresia fiind amplificată anume de lăncișoarele cu elemente decorative filigranate, îmbinate armonios între ele pentru a oferi o notă de festivitate bijuteriei.

Și în cazul colierelor, V. Vasilkov rămâne fidel filigranului, combinând diverse elemente (sfoara, șiretul, coarnele-berbecului), pentru a prezenta un colier inspirat din tradiția populară, dar adaptat la noile cerințe ale timpului anume prin inserția masivă de agat dendritic.

Articolele proiectate și realizate de bijutierul V. Vasilkov prezintă o căutare experimentală a formei (figuri geometrice și compoziții abstracte), a ornamentului (combinații ale elementelor floristice cu variate simboluri), a noilor materii prime recent elaborate (titan) și operații tehnologice performante. Meșterul posedă cu desăvârșire toate operațiile tehnologice, dar ținem să subliniem în mod deosebit tehnica filigranării ajurate, în care sunt confecționate marea majoritate a articolelor: broșa *Soarele*, brățara *Florile*, setul de podoabe *Macii*. Explorând la maxim posibilitățile filigranării, V. Vasilkov a realizat în anul 1977 inelul *Independență*, folosind argint și inserții de malachit. Articolul a fost expus în cadrul expoziției republicane de artă, consacrată celor 60 de ani ai revoluției din octombrie „Pe calea leninistă” din anul 1979 [3, p. 46].

Un alt bijutier care a activat în cadrul Uzinei de bijuterii din Chișinău, actualmente liber creator, care a folosit posibilitățile filigranului, este **Iuri Leonov** (n. 1955). Pe lângă numeroase schițe de bijuterii realizate pentru uzină, o deosebită atenție revine unei cupe, prezentate în cadrul expoziției tematice de artă din 1984, dedicată aniversării a 60-a de la formarea RSSM și a partidului comunist din RSSM, momentul fiind subliniat prin vârful compoziției (stema RSSM) și emblema „60” în partea de sus a cupei [4, p. 69]. Din punct de vedere artistic și tehnologic, cupa posedă o rezolvare impecabilă, fiind practic

„îmbrăcată” într-o rețea de elemente decorative filigranate. Compoziția ornamentală reprezintă elemente floristice și vegetale, rozete de flori și elemente decorative care simbolizează vrejul de viță-de-vie și bobitețele de struguri, semnificând ospitalitatea și bogățiile plaiului moldav.

Numeroase articole, inclusiv în tehnica filigranului, sunt executate după schițele bijutierului **Iurii Pavlov** (1952–1996), care a activat în cadrul Uzinei de bijuterii din Chișinău și în atelierelor de giuvaiergerie ale Fondului Plastic al UAP din Moldova.

Un alt bijutier, **Vladimir Kalașnikov** (n. 1946), stăpânește bine tehnicile de lucru cu metalele nobile, excelând în tehnica filigranării și forjării artistice a metalului. Printre articolele sale se remarcă setul de bijuterie din argint (cercei și inel), realizat în anul 1980 în tehnica filigranării. Mai multe cupe decorative filigranate fac parte astăzi din colecții private. Menționăm un pandantiv de argint, o lucrare exuberantă în tehnica filigranării, elementele decorative în formă de fluturi stilizate și floare stilizată de parcă îmbracă un agat dendritic, care constituie centrul compoziției. Cele mai uzuale au devenit motivul spiralei, vrejul de viță-de-vie, pseudoperlele.

O deosebită atenție merită brățara cu genericul *Amintire*, realizată în anul 1976 de celebrul bijutier autohton **Alexei Marco** (1935–1992).

Articolul din argint cu inserții de carneol prezintă o lucrare realizată în tehnica filigranării ajurate, folosind variate motive ornamentale de natură vegetală și elemente spiralice. Compoziția este asociată cu inserții oval-alungite de carneol într-o montură închisă. Elemente filigranate (sfoara) sunt evidente în inelul *Tamara* de același autor, inelul *Marina* ș.a. Podoabele de autor, realizate de A. Marco, sunt mesagerii timpului în care a activat, reprezintă tendințele artistice ale vremii [5, p. 176].

La început de secol al XXI-lea, filigranarea deține un rol important în creația bijuterilor autohtoni. Brățările elegante din argint (produse la uzina de bijuterii din Chișinău) prezintă elemente decorative floristice și vegetale, elemente filigranate și inserții de fianit incolor, fixate în montura „dinți de lup”, fiecare element decorativ formând, la rândul său, o bijuterie aparte. Categoria cea mai prodigioasă a creației bijuterilor contemporani include cruciulițe-pandantiv din argint, argint aurit, aur cu titlu înalt, folosind tehnica de turnare a metalului, filigranarea, gravarea și emailarea. Cerceii posedă elemente decorative floristice originale și filigranate, culoarea metalului fiind evidențiată prin opacizare sau brunare. Inelele prezintă ornamente filigranate, detalii ajurate, numeroase inserții montate în șatoane figurative. Cu mult mai complicat

Vladimir Kalașnikov

Alexei Marco, inel *Marina*

este procesul tehnologic de confecționare a inelelor cu pietre, inele ajurate și filigranate, care necesită prelucrare separată a șatoanelor și a elementelor decorative. În cazul confecționării articolului într-un singur exemplar, se prelucrează prin filigranare inelul atât în exterior, cât și în interiorul său. Ornamentul ajurat are atribuție decorativă și posibilități speciale pentru curățarea inelului, spălarea pietrei și respectiv, strălucirea metalului și a pietrei montate. Merită atenție broșele cu motive ajurate sau executate în întregime în tehnica filigranului. Partea verso a broșei, de regulă, este plată și posedă ac pentru fixarea podoabei de accesoriul respectiv.

În ultimii ani, în domeniul prelucrării artistice a metalului se afirmă tot mai insistent bijuterul autohton **Vasili Șokin** (1947), care a activat timp de câteva decenii la uzina de bijuterii din Chișinău. În anul 2012 el a devenit membru al UAP din Republica Moldova. În cadrul celor două bienale internaționale de artă decorativă (Chișinău 2012 și Chișinău 2014), V. Șokin a prezentat două cupe, lucrate în tehnica filigranului.

Pentru expoziția din anul 2012 V. Șokin a realizat o cupă din cupru și neizilber (argint german), folosind o tehnică mixtă de lucru – forjare, filigranare ș.a. Înălțimea cupei – 108 mm, diametrul – 128 mm. Aparent simplă și modestă, cupa reprezintă un model ilustru al continuității motivelor clasice în arta metalului. Forma cupei – joasă și lată, tehnica de executare înaltă, metalului fiind bine lucrat și șlefuit pentru a i se acorda strălucirea corespunzătoare, baza și piciorul cupei sunt simple, lucrate din metal forjat și cizelat. Atrage atenția rețeaua filigranată a corpului cupei, firele de sârmă metalică fiind împletită armonios pentru a se forma ca finalitate o plasă ajurată fin, care și acordă acestei cupe un aer de solemnitate.

Net superioară ca soluție plastică și rezolvare tehnologică este cupa de vin *Toamna de aur*

(2014) realizată din argint, alpaca, cu inserții de zirconiu, paharul cupei din sticlă. Ca tehnici de lucru au fost folosite forjarea artistică, filigranarea, emailarea artistică (compoziții din frunzu-lițe verzi și măslinii, flori albe cu patru petale și pomușoare-bobițe de culoare albastră și gălbui-e). Înălțimea cupei – 250 mm, diametrul cupei – 119 mm. Elementele decorative filigranate au fost folosite la baza piciorului cupei pentru a fi turnate cu email color; elementele filigranate – motive vegetal-floristice – oferă o notă de noblețe, solemnitate cupei, fiind sudate pe baza exuberantă a cupei, impresia fiind amplificată de frunze de trifoi decupate și sudate pe baza cupei, elementul zimțat folosit pentru decorarea și formarea aspectului de integritate a articolului. În ansamblu, decorul complex al cupei reprezintă un peisaj bogat de toamnă, cu darurile sale, executat prin măiestria bijutierului în metal, în diferite tehnici de lucru, unde predomină filigranarea. Același motiv vegetal filigranat este folosit pentru decorul piciorului cupei, creând impresia unei liane ajurate. Subliniem că filigranul este folosit nu doar ca element decorativ independent sau complementar, dar și ca bază pentru emailare, după cum se observă din cupa descrisă.

Care sunt totuși cele mai uzuale elemente folosite de artiștii plastici în realizarea articolelor filigranate? Am examinat mai multe piese, fapt ce ne permite să prezentăm mai multe informații. Astfel, *elementul filigranat neted*, mai denumit și alb (*broderie albă*) reprezintă o sârmă rotundă cu diferite secțiuni transversale. Pentru obținerea sârmei de filigranare, lingourile de metal sunt laminate și trasate ulterior prin scândura de filieră. Sârma pregătită pentru filigranare albă este trefilată, prelucrată termic și laminată la un cilindru plat. Acest tip de sârmă este deseori denumit și filigranare plată, servind drept bază pentru crearea conturului articolelor și elementelor filigranate.

Sfoara sau *funia* prezintă o fâșie din două sârme intercalate între ele, secțiunea transversală fiind diferită, în funcție de desenul preconizat, astfel obținându-se un fir torsionat, similar motivelor decorative în lemn, folosite pentru decorul bisericilor de lemn, al caselor vechi țărănești ș.a. Firele cu secțiune groasă se folosesc pentru conturarea articolului filigranat, cele cu secțiune mică – pentru executarea elementelor desenului.

Cordon, șiret – prezintă o sfoară răsucită din 3-4 fire de metal, care pot să formeze cel mai variat desen. Firele scurte se răsucesc manual, iar cele lungi – cu ajutorul unui dispozitiv electric.

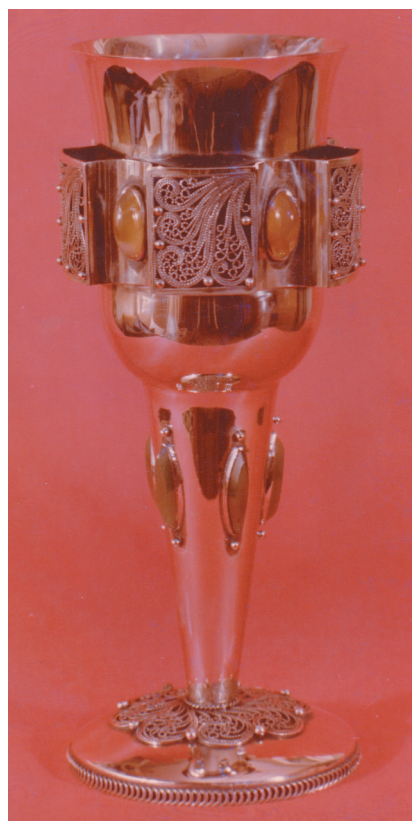
Cosița este o sfoară împletită din 3 fire de metal, înfrumusețând aspectul decorativ al articolului filigranat. Procedul se efectuează manual din fire de lungime medie, prealabil bine prelucrate termic.

Brăduțul este creat prin intermediul a două fire/sfori de metal cu spirale, îndreptate în direcții diferite. Pentru executarea elementelor complicate filigranate, brăduții de metal în prealabil se sudează, iar în desenele simple aceste ornamente sunt plasate în procesul executării articolului filigranat.

Covorașul are mai multe varietăți. Covorașul rotund se folosește pentru sublinierea ornamentului; covorașele aplatizate se utilizează pentru conturare, ca șaton pentru bile și grănule de metal, iar covorașul zimțat se folosește ca element intermediar în filigranarea ajurată și pentru executarea fundalului ajurat.

În funcție de motivele decorative folosite, deosebim:

ornamentul *plat*, care se efectuează în mărime naturală, în strictă conformitate cu desenul de pe hârtie, astfel dimensiunile modelului corespund mărimii desenului pregătit pentru lucru. Efectuarea ornamentului ajurat se începe cu conturarea desenului și se continuă pe mă-

Gheorghe Cojușnean

sura micșorării elementelor decorative folosite;

ornamentul *reliefaț*, în volum, este realizat conform desenului executat în volum și urmărind modelul de pe foaie, care are forma figurii preconizate. Pentru executarea ornamentelor reliefațate, elementele sunt îndoite și pliate în matrițe și poansoane speciale. Ornamentul în volum mai poate fi executat pe un șablon, model concav, procesul fiind destul de anevoios, deoarece elementele complexe sunt supuse plierii nu după modelul desenului, ci conform modelului concav.

Mărimea și volumul articolului filigranat sunt în raport cu secțiunea firului metalic, uneori obiectele fiind asociate cu email colorat, pietre sintetice, mărgelile de sticlă colorate sau incolore, materii plastice, ceramică etc. Varietate aparte prezintă executarea plasticii de forme mici din sârmă de metale neprețioase, diversitatea ornamentelor și figurilor confecționate fiind rezultatul creației artistului. Prin intermediul liniilor grafice și figurilor geometrice simple se execută figuri zoomorfe, motive vegetale și floristice, folo-

site ulterior conform destinației – ca suport pentru flori, hârtie, creioane etc. Grație filigranului, unele sculpturi denotă impresia planării în aer și lumină, bijutierul de parcă pictând în aer cu o sârmă metalică fină.

În loc de concluzii

A scrie despre articole din metale este o pasiune, cum ar fi portul bijuteriilor sau colecționarea lor. Ar fi și un îndemn pentru cititori de a fi mai curioși de a afla ce bijuterii poartă, de a studia istoria podoabelor bunicilor, să le păstreze ca o relictă de familie fără a se grăbi să le depună la o casă de amanet contra unei sume emblematice. Aceste piese păstrează mireasma epocii, posedă o adevărată valoare istorică și artistică și pot deveni temelia unei mici colecții de familie.

Referințe bibliografice:

1. MNIM. FB 16922.
2. MNIM. FB 21928.
3. *Экспозиция юбилеарэ республканэ де артэ, консакратэ жубилеулуй де 60 де ань ай Марелуї Октомбрие „Пе каля ленинистэ”*. Каталог. Пиктурэ. Графикэ. Скулптурэ. Артэ декоративэ апликатэ. Кишинэу: Тимпул. 1979. Ауторь: М. Нямцу, Л. Михайло, В. Можаева.
4. *Экспозиция юбилеарэ республканэ де арте пластиче, консакратэ аниверсэрий а 60-я а формэрий РСС Молдовенеишь ши крезэрий партидулуй коммунистал Молдовей (пиктурэ, графикэ, скулптурэ, артэ декоративэ апликатэ, артэтеатрал-сченографикэ)*. Каталог. Кишинэу: Тимпул. 1986. Аут.: Т. Ставилэ, Л. Шибаева. 69 с.
5. Condaticova, Liliana. *Destinul unui bijutier. Alexei Marco*. Chișinău, 2017, 176 p.

Filigranarea artistică în creația bijuteriilor din RSS Moldovenească și Republica Moldova

Rezumat. Filigranarea artistică, realizată prin străpungerea sau traforarea metalului, prezintă o tehnică de lucru, care constă în crearea unei adevărate dantele din metal cu ajutorul sârmei subțiri, al firelor de metal laminate, torsionate, tehnică combinată cu turnarea, emailarea ș.a. Filigranul a fost folosit pentru realizarea pieselor de cult de valoare artistică și istorică – candelă, cădelnițe, potire – documentate în colecțiile muzeale și în lăcașurile de cult din țară. Un loc aparte revine filigranării în creația bijuteriilor din RSS Moldovenească și Republica Moldova: Vladimir Vasilkov, Iuri Pavlov, Vladimir Kalașnikov, Gheorghe Cojușnean, Alexei Marco, Iuri Leonov, Vasili Șochin, care au creat o serie de articole în care filigranului îi revine un loc principal sau ca element suplimentar de ornamentare a piesei.

Cuvinte-cheie: artă, metal, filigranare, dantelă, bijutier, piese de cult, articole de bijuterie.

The artistic watermarking in the creation of jewelers from RSS Moldovan and Republic of Moldova

Abstract. The artistic watermarking, realised by fretting or piercing the metal, is a working technique which consists of creating a real metal lace with the help of a thin wire and laminated twisted metal wires, a technique combined with casting and varnishing. The filigree was used for the execution of pieces of worship of artistic and historical value – candles, censers, bowls – documented in museums and places of worship' collections of the country. The watermarking holds a special place in RSS Moldovan and Republic of Moldova jewelers' creation: Vladimir Vasilkov, Iuri Pavlov, Vladimir Kalasnikov, Gheorghe Cojusnean, Alexei Marco, Iuri Leonov, Vasili Sochin, who created a series of articles, in which the filigree has a main place or is an additional element of a piece's decor.

Keywords: art, metal, watermarking, lace, jeweler, piece of worship, jewellery.